

Wat schrijven gedetineerde patiënten in de separeercel en waarom?

Y. de Kok

- Achtergrond** In de separeercel van het Penitentiair Psychiatrisch Centrum (PPC) hebben gedetineerde psychiatrisch patiënten geen pen en papier. De enige mogelijkheid om te schrijven is met een krijtje op het schoolbord in de cel, waar de teksten/tekeningen direct te zien zijn voor behandelaars en bewaarders. De uitingen op het bord kunnen voor de patiënt verschillende functies hebben en bieden een blik op diens belevingswereld.
- Doel** Een aanzet geven om meer systematisch en met gerichte aandacht naar deze uitingen te kijken.
- Methode** Verkennen van de rol van graffiti buiten het PPC en bekijken van de functie van teksten en tekeningen in de separeercel van het PPC, op basis van mijn eigen eerdere indrukken en recent geanonimiseerd materiaal van collega's.
- Resultaten** De belangrijkste functie van graffiti in de openbare ruimte is het zich aanwezig stellen in de wereld. Dit is vooral van belang voor mensen die zich in de maatschappij niet gehoord en gerepresenteerd voelen. Functies van uitingen in de separeercel van een PPC zijn onder andere geheugensteun, bescherming, begrenzen van het territorium, aanwezigheid kenbaar maken, communicatie, politieke statements maken en uiting geven aan de eigen leefwereld.
- Conclusie** De uitingen van patiënten in de separeercel van het PPC kunnen voor hen verschillende functies hebben. Een indeling in mogelijke functies kan hopelijk helpen meer gestructureerd en met meer gerichte aandacht naar deze uitingen te kijken. Eventueel systematisch gebruik voor aanvullende diagnostiek vergt nog nader onderzoek.

Op de muren van een gevangeniscel wordt vaak geschreven. Dat geldt ook voor de separeercellen in het Penitentiair Psychiatrisch Centrum (PPC), de penitentiaire inrichting waar gedetineerden met een psychiatrische stoornis worden opgenomen. (In het PPC wordt niet van separeercel gesproken, maar van observatiecel. Vanwege de leesbaarheid kies ik in dit artikel voor de term separeercel, die in de psychiatrie algemeen gebruikelijk is.) Patiënten in de separeercel van het PPC krijgen geen pen en papier (vanwege het risico dat van een pen een wapen wordt gemaakt), maar in de cel hangt wel een schoolbord en patiënten kunnen op verzoek een krijtje krijgen. Tijdens de dagelijkse rondes langs de cellen worden de patiënten door de behandelaar gesproken en wordt hun toestand beoordeeld, waarbij ook gekeken wordt naar non-verbaal gedrag, met name het al dan niet meewerken met bewaarders.

Rol van schrijven in de separeercel

In de jaren 2017-2023 was ik werkzaam als psychiater in het PPC Scheveningen en bezocht ik bijna dagelijks patiënten in de separeercel. Ik ben hier meermaals getroffen door de bijzondere tekstuitingen en tekeningen op de borden, waarover ik als dat lukte met de patiënten

in gesprek ben gegaan. Ik heb deze teksten niet systematisch verzameld. Omdat het bekijken van de tekst en/of tekeningen op de borden geen vast onderdeel vormt van de psychiatrische beoordeling van de patiënt, zijn de tekstuitingen ook niet opgenomen in het dossier. De graffitiachtige afbeeldingen en soms poëtische teksten zijn mij wel bijgebleven.

Van enkele collega's uit het PPC heb ik op mijn verzoek (geanonimiseerd) teksten of tekeningen te zien gekregen die recent op borden in de separeercel zijn aangetroffen. Deze hebben een gelijksoortig patroon als de teksten die ik de afgelopen jaren heb gezien.

Ik ben me gaan afvragen welke functie het schrijven voor de patiënt kan hebben. Wat schrijven zij op een celmuur en waarom? In dit essay probeer ik daar een antwoord op te geven.

Over het onderwerp schrijven op celmuren is nauwelijks literatuur te vinden en is geen onderzoek gedaan. Dit maakt mijn beschouwing bij momenten onvermijdelijk speculatief. Ik heb mij weliswaar gebaseerd op eigen waarnemingen en die van collega's, maar systematisch verkregen gegevens over wat er op het bord staat, ontbreken. Hopelijk helpt de gedachtevorming om uitingen op het bord meer systematisch te bekijken en met meer

AUTEUR

Yolande de Kok, psychiater, van april 2017 t/m maart 2023
Penitentiair Psychiatrisch Centrum Scheveningen.

Correspondentie

Yolande de Kok (ydekok@gmail.com).

Geen strijdige belangen meegedeeld.

Het artikel werd voor publicatie geaccepteerd op 30-5-2024.

Citeren

Tijdschr Psychiatr. 2024;66(7):399-402

gerichte aandacht voor de betekenis die de tekst heeft voor de individuele patiënt. De voorgestelde indeling naar mogelijke functies kan hopelijk helpen om tekstuitingen beter te kunnen categoriseren en om zo later meer gericht onderzoek te kunnen doen naar de betekenis die de teksten op het bord kunnen hebben voor de psychiatrische diagnostiek.

Graffiti op muren buiten de gevangenis

Het is niet alleen op celmuren dat er wordt geschreven, ook op openbare wc's, openbare bankjes en buitenmuren van gebouwen of in tunneltjes worden teksten en tekeningen aangebracht. Graffiti, letterlijk 'ingekraste tekening', bestond al in de oudheid, zoals onder andere nog te zien is op de muren van Pompeï. Meer recent gebruiken bendes in steden graffiti om de gebieden waar zij de scepter zwaaien af te grenzen van andere bendes. In de Tweede Wereldoorlog lieten Amerikaanse soldaten de tekst 'Kilroy was here' achter, een tekst die sindsdien op vele plekken over de hele wereld is gebruikt. Als belangrijkste functie van graffiti in de openbare ruimte noemt Pascal Gielen, cultuursocioloog, het zich aanwezig stellen in de wereld.¹ Dit is vooral van belang voor mensen die zich in de maatschappij niet gehoord en gerepresenteerd voelen.

Voor de Amerikaanse soldaten was de tekst 'Kilroy was here' een uitdrukking van solidariteit met andere soldaten.² Wie Kilroy was, blijft open voor speculaties. Gedacht wordt aan een inspecteur van klinknagels, die zijn akkoord voor verrichte werkzaamheden gaf door op aan elkaar gespijkerde planken zijn naam te vermelden. Bij het verschepen van die planken tijdens de oorlog zou zijn naam onder ogen van diverse soldaten zijn gekomen. Graffiti is een vorm van communiceren. Iemand schrijft iets op een plek waar het eigenlijk verboden is en verbindt zich zo met anderen die dat ook doen. Het kan ook meer bewust gebruikt worden om een politieke boodschap over te brengen.

Inmiddels is graffiti op diverse plekken toegestaan, waarbij het de vorm van een kunstuiting krijgt (te vergelijken met, maar wel te onderscheiden van streetart) en gebruikt kan worden om illegale graffiti tegen te gaan.

Graffiti op de muren binnen de gevangenis

In de gewone cel binnen een PPC heeft de gevangene de beschikking over pen en papier. Het is voor de patiënt dus niet noodzakelijk om dat wat hij of zij wil noteren op een muur te schrijven. Krassen in of schrijven op de muren is niet toegestaan en is daarmee te vergelijken met het aanbrengen van graffiti op plekken in de openbare ruimte waar dat illegaal is. Het verschil is dat het aanbrengen van graffiti in de cel, anders dan in de openbare ruimte, nooit anoniem kan gebeuren. Het betreft immers geen ruimte die door diverse mensen betreden en weer verlaten wordt (bijvoorbeeld een openbare wc), maar een ruimte waar een gevangene (en alleen hij of zij) langere tijd verblijft.

In de separeercel, waar patiënten niet de beschikking hebben over pen en papier, is het schoolbord de enige plek om op te schrijven. Ook banale feiten die een patiënt enkel wil noteren als geheugensteun en die helemaal niet bedoeld zijn om in de openbare ruimte te worden getoond, kunnen alleen op het bord worden geschreven.

Vorm van graffiti op de gevangenis muren

Evenals de teksten die in openbare ruimte worden achtergelaten, betreffen de teksten op borden in de separeercel vaak losse woorden en namen, die door elkaar staan en niet altijd een betekenisvol verband met elkaar hebben. Vaak worden de teksten aangevuld met tekeningen, soms een symbool (een hart, een kruis, het boze oog), soms een meer uitgewerkte tekening. Je zou het beeld op het bord kunnen beschouwen als een directe representatie van het geheugen, waar losse geheugenfeiten, emotionele uitingen en overtuigingen ook niet netjes geordend zijn.

Soms zijn er berichten gericht aan een met naam genoemde ander (die uiteraard niet in de cel aanwezig is), zoals Marres heeft gezien in reguliere gevangencellen (waar gevangenen verblijven van wie het merendeel geen psychiatrische stoornis heeft).³

Soms is de tekst indirect aan anderen gericht. De inhoud van een tekst kan zo duidelijk de bedoeling hebben om kenbaar te maken dat iemand meent op onterechte gronden vast te zitten, dat de schrijver zich hiermee wel

degelijk richt tot een (onbekende) lezer, die overtuigd moet worden van schrijvers onschuld. Dit is een vorm die ook Vijselaar ziet bij een studie naar (papieren) teksten van (opgenomen, niet gedetineerde) psychiatrisch patiënten in de negentiende eeuw.⁴ Soms is de inhoud een poging om duidelijk maken welke taken iemand meent te kunnen verrichten, zoals het bevorderen van de wereldvrede, of het genezen van ziektes waar nog geen behandeling voor is (zoals in de coronapandemie wel een thema was). Ook deze teksten zijn geschreven om gelezen te worden.

Een enkele keer betreffen teksten op het schoolbord meer poëtische en/of associatieve teksten.

Gezien de multiculturele populatie in de gevangenis zijn er uiteraard teksten in andere talen en soms ook in ander (Arabisch) schrift, waarvan de inhoud voor de Nederlandse lezer vaak niet te lezen is.

Funcities van de teksten in de separeercel

Op grond van de (spaarzame) literatuur over graffiti in het algemeen en de teksten op beschreven borden in de separeercellen zoals ze bij rondes in het PPC werden gezien, zijn de volgende functies te onderscheiden. Eén tekst kan verschillende functies hebben.

Geheugensteun

De bekendste geheugensteun in cellen is wel het zetten van streepjes, voor elke dag die in gevangenschap wordt doorgebracht. In de separeercel worden door een enkeling wel de namen van personeelsleden genoteerd. Dit kan intimiderend overkomen, maar kan ook gewoon bedoeld zijn om de namen te kunnen onthouden.

Bescherming

Het schrijven van de naam van God of Allah is vaak bedoeld om diens hulp aan te roepen. Van het religieuze woord zelf kan een zekere (magisch beleefde) kracht uitgaan, zoals Koranteksten als amulet gedragen kunnen worden of door traditionele genezers kunnen worden meegegeven om genezing te bevorderen. Vanuit christelijke beleving kan aan kruistekens een beschermende werking worden toegeschreven.

Begrenzen territorium

Teksten met een dreigende inhoud zijn veelal bedoeld om anderen af te schrikken en het eigen territorium te markeren. Dit is te vergelijken met graffiti die bendes gebruiken om hun eigen wijk af te grenzen of (meer banaal) met bordjes als 'hier waak ik' (met tekening van een soms vervaarlijk uitziende hondenkop) of 'verboden toegang', die op huisdeuren of tuinhekken worden aangebracht.

Aanwezigheid kenbaar maken

Dit kan vooral door zaken te noteren die voor de patiënt betekenisvol zijn. Het noteren van de naam van een ander kan deze ander in de beleving mogelijk dichterbij halen. Soms worden ook bepaalde plaatsnamen

genoemd die voor de persoon een bepaalde betekenis hadden, of symbolen.

Communicatie

Directe communicatie met de behandelaren of bewaarders, middels een vraag op het bord waar dan een antwoord op gegeven kan worden, zou denkbaar zijn, maar gebeurt in de praktijk niet. Ik ken geen enkel voorbeeld van een concrete vraag die op het bord is geschreven. Wel kunnen teksten natuurlijk een aanleiding zijn tot een gesprek, als de behandelaar of bewaarder op het geschrevene reageert.

De wens tot communicatie is evident bij teksten die gericht zijn aan een met name genoemde ander. Ook een tekst met een inhoud die vanwege het appelkarakter of de argumentatie bedoeld is om iemand anders te overtuigen, is communicatief van aard.

Indirecte communicatie met anderen, die na de schrijver in de ruimte komen, ligt in de separeercel niet voor de hand, aangezien de teksten snel van een bord worden weggeveegd.

Uiting van politieke statements

Doelgerichte politieke uitingen, zoals die door groeperingen in de openbare ruimte worden aangebracht, zijn in de context van een separeercel uiteraard niet voor de hand liggend. Politieke uitingen voor zover gedaan betreffen vooral politieke groothedsideeën, waarbij de patiënt denkt een rol te kunnen spelen bij het oplossen van wereldproblemen.

Uiting geven aan eigen leefwereld

Het schrijven op het bord is te vergelijken met het schrijven van dagboeken of poëzie, die veel mensen schrijven zonder dat ze direct gericht zijn op anderen (afgezien van de impliciete of geïnternaliseerde ander die bij elke tekstuiting aanwezig kan worden verondersteld). Soms is er de hoop dat de tekst die als emotionele uiting wordt gedaan ooit door een reële ander wordt gelezen. Een tekst als 'ik zit hier in een doodskist', die een collega in de separeercel aantrof, is een uiting waar ook duidelijk een appel van uitgaat.

Naast tekst zijn er ook opvallend veel tekeningen waarmee de eigen leefwereld wordt vormgegeven.

Mogelijke betekenis voor de diagnostiek

Elke tekst, zeker als daar toelichting bij wordt gegeven, kan informatie geven over vorm en inhoud van het denken. Is de tekst begrijpelijk? Zijn er inhoudelijk opvallende thema's?

Een beperking van de bestudering van het schoolbord is dat alleen iets gezegd kan worden over de tekst als die is geschreven in een taal die de behandelaren of bewaarders beheersen.

Uiteraard moeten we uit de tekst alléén geen diagnostische conclusies trekken en moeten we de tekst meer zien als een aanvulling op de diagnostiek of een aanwijzing om in een bepaalde richting te zoeken. De

informatie op het schoolbord verschilt hiermee niet van andere observatiegegevens, als uiterlijke verzorging of motoriek, die ook worden meegewogen in de context van het contact en de hele diagnostiek.

Nader onderzoek in de vorm van meer structurele inventarisatie van uitingen op het bord, in samenhang met patiëntgegevens, kan de bijdrage die tekstuitingen aan de diagnostiek kunnen hebben mogelijk vergroten.

CONCLUSIE

De teksten en tekeningen die patiënten in de separeer-cel van het PPC aanbrenge, kunnen voor de patiënt verschillende functies hebben. De indeling in mogelijke functies, waartoe ik in dit artikel een eerste aanzet heb gegeven, kan hopelijk helpen meer gestructureerd en met meer gerichte aandacht naar de tekstuitingen te kijken.

Hoe we de teksten systematisch kunnen gebruiken voor aanvullende diagnostiek, vergt nog nader onderzoek.

LITERATUUR

- 1 Gielen P. in: De wereld van Sofie, radio 1.be. Waarom brengen we beelden, teksten en graffiti aan in de openbare ruimte? 2020. <https://radio1.be/luister/select/de-wereld-van-sofie/waarom-brengen-we-beelden-teksten-en-graffiti-aan-in-de-openbare-ruimte>
- 2 Bogaert W. in: De wereld van Sofie, radio 1.be Wie was Kilroy? 2020. <https://radio1.be/luister/select/de-wereld-van-sofie/wie-was-kilroy>
- 3 <https://www.charlottesmarres.nl/vrijgesproken>.
- 4 Vijselaar J. Egodocumenten van psychiatrisch patiënten uit de negentiende eeuw. Sociologisch Tijdschrift 1988; 14: 645-61.